

Problemi sjevernog Jadrana Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci i područne jedinice u Puli, sv. 8, Rijeka–Pula, 2003., 314 str.

U nakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zavoda za povijesne i društvene znanosti u Rijeci i područne jedinice u Puli, tiskan je osmi svezak zbornika *Problemi sjevernoga Jadrana*. U zborniku, koji kao glavni urednik potpisuje Miroslav Bertoša, raspravlja se o društvenim, vjerskim i političkim temama vezanim za Jadran, napose Istru. Sadrži također i prikaze povijesnih djela.

Zbornik počinje izvornim znanstvenim radom Slavena Bertoše s naslovom *Društvena povijest Istre: o konjušarima, kuharima, majordomima, nadglednicima, slugama i sobarima u gradu Puli od XVII. do XIX. st. (7.-28.)*. Istražujući matične knjige grada Pule od 1615. do 1815., autor je stekao nova saznanja o toj problematici o kojoj su povijesni izvori inače vrlo oskudni. Na podatke je o navedenim grupama autor, naime, često nailazio iščitavajući matice krštenika i krizmanika kad su zabilježeni kao kumovi, te u maticama umrlih. Slaven Bertoša, zahvaljujući tim izvorima, osim utvrđivanja brojnosti i imena članova tih slojeva otkriva i njihovo podrijetlo te gospodare kojima su služili. Iz teksta se može izvući zaključak da su pripadnici tih skupina činili znatan dio populacije, i time sigurno imali važnu ulogu u društvenom životu toga južnoistarskog središta. Nova saznanja autora zbog opsega teme svakako otvaraju prostor za daljnja istraživanja i analize.

Alojz Štoković piše o *Bičevalačkim običajima u kaštelu Svetvinčenat nakon Uskočkog rata 1615.-1617. (29.-64.)*. U radu se istražuju motivi preustroja bratovštine sv. Roka i sv. Sebastijana, obavljenog 10. lipnja 1619., dakle nepunih godinu dana nakon službenog završetka Uskočkog rata (u Istri je trajao čak deset mjeseci nakon potpisanoga mirovnog sporazuma u Madridu!), u flagelantsku odnosno bičevalačku bratovštinu sv. Roka. Preustrojena bratovština, kako kaže Štoković, pokazuje svu dramatiku predratnih i poslijeratnih prilika, dubinu duhovne i materijalne krize, složeni proces repopulacije, udomljivanja, akulturacije i frustracije ne samo kaštela Svetvinčenta već cijeloga prostora Istarskog poluotoka. U potrazi za uzrokom »metamorfoze« bratovštine potpisnik tog rada otisnuo se, nakon analize tadašnjeg stanja u kaštelu, i u susjedstvo Svetvinčenta, tražeći vezu u procesu »metamorfoze« i u heretičkim aktivnostima, ali i svima onima koji se nisu dolično ponašali. Jedan od primjera obračuna s takvim osobama, možda i najokrutniji, prikazan je u opisu događaja vezanih za posljednju lomaču u Istri, 25. veljače 1632., kad je spaljena starica rodnom iz Zadra, proglašena vješticom.

Prijepori oko liječničke »condotte« u Rovinju (65.-72.) naslov je članka Miroslava Bertoše u kojemu istražuje pitanje tamošnjeg zdravstva, za koje kaže kako je najmanje proučen fragment povijesti grada, a posebnu pozornost pridaje sukobima koji su nastajali oko zakonskih odredbi prilikom biranja gradskih liječnika. Krajem 17. st. općinsko je vijeće, kako kazuju podatci iz Državnog arhiva u Mlecima, više puta mijenjalo odluke koje su se odnosile na problem može li stanovnik grada obnašati tu dužnost ili pak mora doći iz kakva drugog mjesta, kako bi se izbjegle potencijalne manipulacije. Zanimljivo je i stajalište i utjecaj javnog mnijenja koje je svakako imalo ulogu u tim politički previranjima. Možda je upravo njihovo zalaganje dovelo do odluke Vijeća 23. rujna 1703. kojom je »condotta«, koja je osim područja zdravstvenog djelovanja propisivala i ugovor s liječnikom, bila omogućena bilo Rovinju bilo pridošlici.

O *Porečko-pulskoj biskupiji u vrijeme biskupa Ivana Flappa (73.-106.)* raspravlja Stipan Trogrlić, koji u kontekstu širih društvenih zbivanja analizira crkveno-vjerske prilike u Porečko-pulskoj biskupiji. Nakon prikaza povijesti razvoja Porečko-pulske biskupije, autor piše o protalijanskom djelo-

vanju biskupa Flappa s jedne strane, te o aktivnosti hrvatskog svećenstva u Istri kao najsnažnijeg čimbenika u nacionalnom osvješćivanju Hrvata s druge strane. Proces talijanizacije poticali su i talijanski liberali s pozivom na svetost svećeničkog poziva i potrebu nemiješanja Crkve u politiku, a imao je ulogu eliminacije hrvatskog svećenstva iz nacionalno preporodnoga gibanja. Trogrlić zaključuje kako je ta problematika udaljavala socijalno ugrožene slojeve koji su se teško snalazili u situaciji nacionalno-političkih, idejnih i socijalnih potreba. To najbolje prikazuje otvoreno pismo Matka Laginje biskupu Flappu (1893.) u kojemu piše: *Jer zlo je da su u mnogom kraju Istre ovce bez pastira, ali gore će biti ako pastiri ostanu bez ovaca.*

Lovorka Čoralčić autorica je rada pod naslovom *Iz crkvene prošlosti grada Raba – inventar crkve sv. Ivana Evanđelista (1784. god.)* (107.-116.). Gradivo Državnog arhiva u Zadru poslužilo joj je za razmatranje sadržaja inventara navedene crkve. Oporuke i inventari (nad)biskupa, kanonika i drugih obnašatelja duhovnih službi i u ovom su slučaju vrlo vrijedni podatci o razini materijalne kulture i pojedinaca i jednako tako gradova i crkvenih ustanova u kojima su ti pojedinci djelovali. Nakon kratkog prikaza povijesti samostana i istoimene crkve, i graditeljskih preinaka obavljenih na njima tijekom prošlosti, u raščlambi se inventara samostanske crkve iz 1784. godine navode predmeti za liturgijsku uporabu pohranjeni u crkvi i sakristiji, s naglaskom na umjetnine i predmete umjetničkog obrta.

Ivan Pederin potpisuje rad pod naslovom *Jadransko pitanje u talijanskoj političkoj i znanstvenoj publicistici* (117.-182.). U radu se osvrće na to pitanje opširno uspoređujući oprečna mišljenja o tome među piscima prve polovine 20. st. na tim prostorima koji su zastupali talijanske imperijalističke ideje i koji su Hrvate smatrali *pastirima i seljacima bez uljudbe* te onih koji su smatrali kako hrvatski etnički element, koji ima svoj povijesni kontinuitet, nije moguće asimilirati. Talijanska publicistika polazila je od toga da su Mleci u razvijenom i kasnom srednjem vijeku imali isti nacionalni osjećaj kao i talijanski iredentisti na početku 20. st., a same Talijane prikazuje kao duhovno, kulturno i gospodarski nadmoćan sloj u Dalmaciji, što je, kako kaže Pederin, *u doba kad su mase ulazile u povijest i politiku obećavalo malo uspjeha.*

U zborniku je objavljen i članak preminulog Antuna Girona *Cresko-lošinjski otočni prostor u kolopletu političkih, ideoloških i vojnih sukoba u jesen 1943. godine* (183.-216.). Autor se osvrnuo na stratešku važnost prostora na sjevernom Jadranu, koja je za posljedicu imala nastojanja različitih političkih subjekata kako bi ga uklopili u svoje granice. Nakon sloma Kraljevine Italije u rujnu 1943., cresko-lošinjski je otočni prostor tako postao poligon gdje su se sukobljavale razne političke opcije i grupacije. U tekstu se potanko opisuje rasplet događaja i preuzimanja vlasti nad pojedinim otocima između četničkih formacija, pristaša ljevice talijanske *Djelatne nacionalne fronte* i partizanskih postrojbi te najzad zaposjedanje cijele otočne skupine od strane postrojbi Trećega Reicha, kada dolazi u sastav *Jadranskog primorja.*

Preminuli Josip Miličević pisao je o *Narodnoj medicini i religiji* (217.-250.). Napominje kako je osim literature i rukopisnoga gradiva drugih autora, i sam terenski istraživao i prikupljao podatke za tu temu. Već na početku citira župnika Svetvinčenta Antonija Fachinettija iz prve polovine 19. st. i time približava ondašnja razmišljanja: *Kada se Slaveni razbole obraćaju se liječniku malo ili nikako, ali zovu župnika moleći ga za neki dobar savjet i prepuštaju se volji Božje providnosti.* Ova kratka župnikova misao dočarava mentalno stanje tadašnjega hrvatskog stanovništva, naravno i njihovih predaka, koje je u popove glagoljaše imalo puno povjerenje. Miličević nadalje opisuje čak trideset i tri sveca, zaštitnika zdravlja u Istri. Tekst zaključuje mislju da kao što je štovanje svetaca zaštitnika zadržalo neke elemente poganskog štovanja lokalnih božanstava, tako su i u postupcima liječenja zadržana prastara poganska vjerovanja i postupci.

Poglavlje koje se bavi priložima zastupljeno je s dva rada. Sandi Blagonić dao je rad pod naslovom *Između lokalnog i nacionalnog: Istra u devetnaestom stoljeću* (253.-266.). Dotiče se problema istraživanja etničnosti u prošlosti iz današnje perspektive s posebnim naglaskom na identifikaciju istarskih seljaka s hrvatskom etno/nacionalnom zajednicom toga doba, koju je potrebno odijeliti od prethodne etape etničke kategorije.

Igor Duda potpisuje prilog pod naslovom *Samoposluga kao vijest dana. Počeci suvremenog potrošačkog društva 1950-ih i 1960-ih godina* (267.-278.). Nakon zanimljivog uvoda u kojemu donosi sliku kasnih šezdesetih godina prošlog stoljeća, preko opisa posjeta Trstu glavnih aktera serije *Malo misto*, slavnog Miljenka Smoje, Duda objašnjava proces nastanka mladoga potrošačkog društva u Europi nakon Drugoga svjetskoga rata. Podatci Zavoda za statistiku, ali i novinski članci u *Glasi Istre*, pokazuju postupanje, ali siguran, ulazak raznoraznih potrepština sa zapadnog tržišta i način njihove prodaje putem novoizgrađenih samoposluživanja. Autor je vješto iskoristio jedan Smojin odlomak kako bi slikovito prikazao nezaustavljiv proces uključivanja u moderno društvo: *Veliki se napridak vidi, misto se ni moglo više prepoznati, gradilo se otele, kuće...ingleske kondute, televizije, frižidere... i jedino još ča je falilo to je bila električna stolica*. Rad je svakako vrijedan doprinos poznavanju, u Hrvatskoj još gotovo neistražene, povijesti svakidašnjice druge polovine 20. stoljeća.

Prikaze knjiga napisali su Sanja Holjevac – *Hrvatski »s one bane more«* (O rječnicima moliškohrvatskih govora Kruča i Mundimitra) Waltera Breua i suradnika, Slaven Bertoša – *Sinteza »bogougodnog otočica«* Petra Strčića, Mislav Elvis Lukšić – *Novi prilog poznavanju istarskog novovjekovlja* Nevija Šetića, Gracijano Kešac – *Katolički pokret u Istri, 1895.-1914.* Stipana Trogrlića, Elvis Orbanić – *Translatio corporis Beate Eufemie* urednika kritičkog izdanja Marina Budxicina i Alda Klimana, te Mislav Elvis Lukšić – *Monografija o povijesnom razvitku južnodalmatinskih hrvatskih granica* Stijepa Obada, Serđa Dokoze i Suzane Martinović.

Zbornik *Problemi sjevernog Jadrana* ovim je izdanjem otvorio nova pitanja jadranske, pa tako i hrvatske, prošlosti, potvrdivši da je nezaobilazan izvor podataka svima koji se bave poviješću toga kraja.

Milan Radošević

Povijesni prilozi, Hrvatski institut za povijest, god. 21, Zagreb, 2002., br. 22 (240 str.), br. 23 (254 str.)

Dvadeset drugi broj časopisa *Povijesni prilozi* strukturiran je na uobičajeni način te prvi dio čine rasprave, a drugi dio ocjene i prikazi.

Prvi članak u raspravama naslovljen je *Komika svakodnevice kao dio povijesti svakodnevice – neke konstante u mediteranskom humoru od Homera do danas* (7.-17.). U njemu autorica Tamara Tvrtković na temelju zbirke viceva "Filogel", nastale u 4. st., nastoji dokazati da se vic kao takav može pratiti kao jednostavan književni oblik, da se iz njega može iščitati ljudska svakidašnjica, tj. da može poslužiti kao povijesni izvor, te da postoje zajedničke karakteristike humora antičkoga i suvremenog razdoblja.

U drugom članku, *Upravitelj dobara Salonitanske crkve* (19.-28.), autor Ante Škegro analizira četiri ulomka koja su činila središnji dio prednje strane kasnoantičkog sarkofaga s natpisom upravitelja dobara Salonitanske (nad)biskupije. Autor najprije analizira sam natpis, redak po redak, a zatim ga datira u drugu polovinu 6. st. U članku je objašnjenja funkcija prokuratora, tj. upravitelja dobara.